

3. Конвенція ООН «Про права дитини» : прийнята 20.11.1989 р. та набула чинності 02.09.1990 р. – К. : Представництво Дитячого фонду ООН в Україні. – 47 с.
4. Махмадамінова Г. Соціалізація неповнолітніх у соціально неблагополучних сім'ях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Г. Махмадамінова. – К., 2006. – 20 с.
5. Програма корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.osce.org/ukraine.
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
7. Рекомендація № 2 (90) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про соціальні заходи, пов'язані з домашнім насильством» (15.01.1990 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/node/75925>.
8. Шаровська Н. Заповіді щасливого батьківства / Н. Шаровська. – К. : Марич, 2009. – 57 с.
9. Шкловцова Л. Технології роботи з підлітками / Л. Шкловцова. – К. : Главник, 2007. – 112 с.

Оксана Бартків,
канд. пед. н., доцент,
Оксана Смалько,
аспірантка,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ПОДОЛАННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ

У статті розкривається проблема формування у студентів відповідального ставлення до батьківства як одного з чинників профілактики сімейного насилля. Акцентовано увагу на тому, що змістом формування відповідального ставлення до батьківства є система знань про основні права та обов'язки батьків, виконання батьківських функцій, формування культури взаємин між батьком і матір'ю, батьками та дітьми. Визначено варіанти емоційного ставлення батьків до дитини, наголошено на тих, які можуть викликати насильницькі дії в сім'ї стосовно дитини. Сформульовано завдання формування відповідального ставлення до батьківства у студентів.

Oksana Bartkiy,
Oksana Smalko

DEVELOPMENT OF RESPONSIBLE PARENTHOOD IN STUDENTS AS A WAY TO OVERCOME DOMESTIC VIOLENCE

The article outlines the problem of development of the responsible attitudes to parenthood as a factor of prevention of family violence. It is pointed out that development of responsible parenting depends on the system of awareness of basic rights and duties of parents, performance of parental functions, shaping the culture of relationship between the father and mother, parents and children. The article lists options of the emotional attitudes of parents to a child that might cause violence against children. The tasks of development of responsible parenting among students are set.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальним є подолання й недопущення будь-яких проявів насильства (кривдження) щодо дітей в сім'ї. Одним з шляхів профілактики сімейного насилля стосовно дитини є формування у майбутніх батьків відповідального ставлення до виконання батьківських обов'язків, до виховання майбутніх дітей.

Профілактиці насильства присвячено низку досліджень. Так, теоретико-методологічні засади цієї проблеми проаналізовано у працях М. Ганді, А. Гусейнова, М. Кінга, Л. Толстого. Психологічні аспекти розроблялися у дослідженнях А. Асмолова, Б. Брагуса, Т. Драгунової, В. Знакова, Н. Зінов'євої, Л. Зюбіна, Н. Левітова, Н. Максимової, Н. Михайлової, К. Сельченко, Л. Семенюк, Н. Солдатенко, Н. Тарабриної, Д. Фельдштейна та ін. Проте, питання формування у молоді відповідального ставлення до батьківства з метою недопущення у майбутньому проявів насильства щодо дітей у дослідженнях вчених аналізуються недостатньо, що й актуалізує окреслену проблему на сучасному етапі.

Метою статті є аналіз змісту формування відповідального ставлення молоді до батьківства як одного з шляхів профілактики сімейного насилля.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що насилля розглядається як застосування силових методів чи психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких, або на тих, хто не може чинити опір [1]. Причини насильства частково зумовлені біологічними та іншими факторами, які дають підстави говорити про певну схильність деяких людей до агресії, однак ці фактори взаємодіють з сімейними, суспільними, культурними та іншими чинниками зовнішнього характеру і таким чином створюють ситуацію, в якій виникає насильство.

Насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному та психічному здоров'ю [3].

З метою профілактики виникнення насильницьких дій стосовно дітей, необхідним є формування у студентів відповідального ставлення до батьківства.

Батьківство нами розглядається як соціально-педагогічний феномен, який представляє собою емоційно і оціночно забарвлену сукупність знань і переконань щодо себе як батька/матері, і реалізується в поведінці. На сьогодні учені визначають два підходи до обґрунтування феномену батьківства в залежності від того, що береться відправною точкою вивчення – дитина чи батьки: перший, найбільш поширений, розглядає батьківство у зв'язку з розвитком дитини [9]. У контексті нашого дослідження ми будемо дотримуватися другого підходу, розглядаючи феномен батьківства через призму особистості як комплексу гендерних характеристик (стереотипів, установок, ролей) жінки і чоловіки. Слід наголосити, що гендерна роль, в тому числі, роль батьків, – це завжди взаємозв'язок зовнішньої схеми поведінки і внутрішніх мотивів, що детермінують цю поведінку.

Формування навичок відповідального батьківства – це процес систематичного свідомо здійснюваного впливу на свідомість студентів, з метою забезпечення їх належного психічного розвитку, передачі наукових знань про стать людини, про батьківські функції та моделі поведінки батьків тощо [8, с. 13]. На сьогодні вчені під змістом формування відповідального ставлення до батьківства розуміють систему знань про основні права та обов'язки батьків, виконання батьківських функцій, культури взаємин між батьком і матір'ю. Система знань про виконання батьківських функцій зорієнтована на загальнолюдські цінності, становить певний логічний взаємозв'язок різних дисциплінарних знань, які розширюються та поглиблюються з віком особистості [5].

У процесі підготовки студентів до виконання батьківських функцій вагомим є роз'яснення молоді того, що відповідальне ставлення є результатом почуття любові, що розвивається з неї та з'являється, зокрема, завдяки материнській прихильності. Саме почуття виховує чуйність, увагу до людей, вміння співпереживати, допомагати їм, бути надійною та вірною людиною. Виховання у дітей даних якостей передбачає наявність материнського прикладу, ставлення до оточуючих. Молодь має розуміти, що материнська любов нерозривно пов'язана з почуттям відповідальності за долю своїх дітей та є основною складовою її позитивного духовного зв'язку з ними. Завдяки сприянню матері, яка є духовно зацікавленою у спілкуванні з власними дітьми, вони скоріше зможуть засвоїти відповідальне ставлення до свого буття, аніж через суворість та покарання. Виховання, що базується на залякуванні, пригніченні дитини, не сприяє формуванню справжньої відповідальності перед близькими людьми та суспільством [6, с. 59].

Російський психолог О. Карабанова виокремлює наступні варіанти емоційного ставлення батьків до дитини: безумовне емоційне прийняття (любов, не дивлячись ні на що); умовне емоційне прийняття (любов, зумовлена досягненнями, успіхами, поведінкою дитини); амбівалентне ставлення до дитини (поєднання позитивних та негативних почуттів); індиферентне емоційне ставлення (байдужість, емоційна холодність, дистантність, низький рівень емпатії); емоційне відсторонення, ігнорування, емоційно-негативне ставлення до дитини. Аналізуючи види емоційного ставлення батьків до дитини, студентам наголошується, що любов до дитини – це не вроджена властивість, а здатність, яка формується прижиттєво в процесі практики батьківства. Завдяки їй батьки можуть переживати щастя, повноту самореалізації й завершеність ідентичності, тоді як нелюбов викликає важкі емоційно-особистісні розлади – емоційний дистрес, тривожність, почуття провини, депресію, нереалізованість еґо-ідентичності, насилля стосовно дитини [2].

У процесі формування відповідального ставлення до батьківства, студентам слід наголошувати, що в дітей, які не відчувають батьківського тепла, можливий клінічний вияв феномену особливого ставлення до власних батьків. Він проявляється або у підвищеному рівні сензитивності до батьків, або ігноруванні чи негативному ставленні до них з елементами агресії. У цьому контексті слід зауважити, що часто непланована в сім'ї дитина може стати джерелом непорозумінь, сварок і об'єктом насильства [4].

Розглядаючи батьківське ставлення як фундаментальну основу розвитку дитини, необхідно відзначити якісну відмінність між особливостями материнського та батьківського ставлення до дитини. Ця відмінність найбільш яскраво простежується за наступними особливостями: 1) умовність-безумовність, 2) контрольованість-неконтрольованість. Материнська любов безумовна – мати любить свою дитину за те, що вона є. Батьківська любов обумовлена, її можна заслужити, але можна і втратити [5].

Для благополучного зростання й розвитку дитині необхідна наявність любові та уваги з боку батьків [7]. Позбавлення дитини батьківської любові призводить до того, що вона прагне досягти її будь-якими способами. Відсутність впевненості у любові з боку батьків може викликати порушення в особистісному розвитку дитини. Головним завданням виховання є не підбір ефективних виховних впливів, а вміння батьків подивитися на світ очима своєї дитини, зрозумівши її поведінку та емоційні переживання.

Адже, суб'єкт-суб'єктні стосунки у сім'ї сприяють як особистісному розвитку дитини, так і батьків, оскільки дають можливість їм відійти від стереотипних моделей поведінки щодо дитини, орієнтуватися на створення умов повноцінного її розвитку, сприймаючи такою, якою вона є, не ідеалізуючи і не прискорюючи її розвиток [9].

Особливої ваги у формуванні відповідального ставлення до батьківства набуває здатність майбутніх батьків вибудовувати гнучкі моделі поведінки з дітьми. Так, підтримання оптимального рівня контролю-автономності є ознакою адекватного батьківського ставлення. У свою чергу, домінуюча гіперпротекція проявляється у підвищеній, загостреній увазі і турботі про дитину, надмірній опіці та дріб'язковому контролю поведінки, заборонах, обмеженнях. Дитину не привчають до самостійності, пригнічують розвиток почуття самостійності та відповідальності. Це призводить або до реакції емансипації, або до безініціативності, невміння відстоювати себе. Тоді як гіпопротекція характеризується браком опіки і контролю з боку батьків, які приділяють недостатньо уваги та незацікавлені у справах дитини. Типовими ознаками є фізична занедбаність та бездоглядність. У даному виховному підході контроль і турбота носять формальний характер. Таке ставлення призводить до асоціальної поведінки дитини через незадоволеність потреби у любові та прихильності. Отже, низький рівень контролю, байдужість до справ дитини, невимогливе до неї ставлення тощо є причиною низького рівня її соціалізації, формування неадекватної самооцінки та прагнення отримати необхідну увагу чи, навіть, опіку через негативні прояви поведінки (протест, демонстративність, жорстокість, чи байдужість).

У процесі формування відповідального ставлення до батьківства студентам наголошується, що дитина інтеріоризує, переносить всередину своєї психіки способи батьківського ставлення та управління її поведінкою (механізм інтроєкції, описаний З. Фройдом): домінування стає жорстким самокерівництвом, присоромлення перетворюється у самозвинувачення. Стосунки з батьками дитина будує на основі двох основних стратегій: додаткової поведінки, коли вона реагує ініціативно на надання їй самостійності, уникненням переслідувань; захисної поведінки, у випадку, коли дитина у відповідь на відторгнення, починає поводитися так, ніби її люблять, начебто запрошуючи батьків змінити свою поведінку стосовно неї [9].

Окрім того, що внутрішня регуляція поведінки дитини відтворює ставлення до неї батьків, вона також у стосунках з оточуючими може відтворювати типові моделі поведінки в сім'ї, зокрема, стиль сімейного спілкування, особливості поведінки в конфліктних, проблемних ситуаціях, тощо. Адекватне батьківське ставлення передбачає оптимальний рівень емоційного прийняття та контролю, оскільки надмірний чи низький їх прояв є шкідливим для розвитку дитини.

Основними завданнями формування у студентів відповідального ставлення до батьківства є: обґрунтування цінності сім'ї та батьківства в житті людини; знання батьківських прав та обов'язків; ознайомлення з сутністю відповідального батьківства; формування відповідального ставлення до виконання ролей батька/матері та батьківських функцій; формування культури поведінки та спілкування між юнаками та дівчатами; інформування про етику і психологію батьківської поведінки; ознайомлення студентів із стилями батьківської поведінки та з можливими наслідками раннього батьківства/материнства.

Висновки. Отже, формування відповідального ставлення до батьківства у студентів спрямоване на вивчення батьківських прав та обов'язків, особливостей набуття і виконання батьківських ролей, формування готовності молоді до створення сім'ї; усвідомлення цінності сім'ї, дитини та батьківства в житті кожної людини. На основі проведеного аналізу можемо констатувати, що цілеспрямована робота з формування у студентської молоді відповідального ставлення до батьківства, сприятиме розумінню у майбутньому власної дитини, вихованню її в атмосфері добра і любові, недопущенню насилля над нею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Карабанова О. Психология семейных отношений / О. Карабанова. – Самара : СИОКПП, 2001. – 122 с.
3. Овчарова Р. Психологическое сопровождение родительства / Р. Овчарова. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 319 с.
4. Скобло Г. Система «мать-дитя» в раннем возрасте как объект психопрофилактики / Г. Скобло, О. Дубовик // Социальная и клиническая психиатрия. – 1992, – № 2. – С. 75 – 78.
5. Фромм А. Азбука для родителей / А. Фромм. – М. : Астрель, 2003. – 349 с.
6. Хорват Ф. Любовь, материнство, будущее / Ф. Хорват ; [пер. со словац.]. – М. : Прогресс, 1982. – 96 с.
7. Хоментаскас Г. Семья глазами ребенка / Г. Хоментаскас. – М. : Педагогика, 1989. – 160 с.
8. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади : Метод. матеріали для тренера / [авт.-упор. О. Безпалько, Т. Лях, В. Молочний, Т. Цюман ; за заг.ред. Г. Лактіонові]. – К. : Наук. Світ, 2003. – 107 с.
9. Тіунова О. Психологічні умови формування відповідального ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук. : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Тіунова. – Тернопіль, 2008. – 20 с.